

Uloga socijalne okoline u psihičkom razvoj djeteta u ranoj i predškolskoj dobi

Jambrović, Mateja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:433020>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Mateja Jambrović

**ULOGA SOCIJALNE OKOLINE U PSIHIČKOM
RAZVOJU DJETETA U RANOJ I PREDŠKOLSKOJ
DOBI**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Doc.dr.sc. Koraljka Modić Stanke

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Ekološki pristup u razvojnoj psihologiji	2
3. Teorija psihosocijalnog razvoja ličnosti	3
4. Teorija privrženosti	5
5. Uloga obiteljskog konteksta u psihičkom razvoju djeteta	8
5.1. Roditeljski odgojni stilovi	8
5.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju	11
6. Uloga odgajatelja u psihičkom razvoju djeteta	13
7. Uloga vršnjaka u psihičkom razvoju djeteta	15
8. Zaključak	18
Literatura	19

Uloga socijalne okoline u psihičkom razvoju djeteta u ranoj i predškolskoj dobi

Sažetak:

Čovjek je socijalno biće te je kao takvo neprestano okruženo drugim ljudima, a brojne teorije naglašavaju važnost upravo tog, socijalnog konteksta u psihičkom razvoju čovjeka. Hoće li dijete razviti pozitivne ili negativne posljedice poput anksioznosti, depresije ili pak agresije uvelike ovisi o kvaliteti odnosa koja je steklo tijekom ranog djetinjstva i predškolske dobi sa svojim roditeljima, vršnjacima i odgajateljima. U najvećoj mjeri na psihički razvoj djeteta utječu odnosi u obitelji te kvaliteta privrženosti koju stekne u prvim godinama života sa primarnim skrbnikom, a autoritativni roditeljski stil u tom se smislu pokazao zaštitnim čimbenikom. Obiteljsko okruženje može biti i rizični čimbenik, u tom slučaju uloga odgajatelja u djetetovoj dobrobiti još više dobiva na važnosti. Uloga vršnjaka drugačija je u pojedinim godinama ranog i predškolskog razdoblja, no među najčešćim dobrobitima koje donosi prijateljstvo jesu emocionalna sigurnost, pozitivna slika o sebi, socijalna kompetencija, zadovoljenje potrebe za intimnošću, usvajanje prosocijalnog ponašanja i zadovoljstvo.

Ključne riječi: psihički razvoj, socijalna okolina, rano djetinjstvo, roditelji, vršnjaci

The role of social environment in child psychological development in early and preschool years

Abstract:

Man is a social being and as such is constantly surrounded by other people and many theories emphasize the importance of this, social context in the mental development of man. Whether a child develops positive or negative consequences such as anxiety, depression or aggression largely depends on the quality of the relationship he has acquired during early childhood and preschool years with his parents, peers and educators. The child's psychological development is mostly influenced by family relationships and the quality of attachment he acquires in the first years of life with the primary caregiver and the authoritative parenting style in this sense has proven to be a protective factor. The family environment can also be a risk factor, in which case the role of educator in the child's well-being becomes even more important. The role of peers is different in some years of the early and preschool period, but among the most common benefits that friendships brings are emotional security, positive self-image, social competence, meeting the need for intimacy, adopting prosocial behavior and satisfaction.

Key words: mental development, social environment, peers, parents, early childhood

Izjava o autorstvu rada

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad: *Uloga socijalne okoline u psihičkm razvoju djeteta u ranoj i predškolskoj dobi* i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Mateja Jambrović

Datum: _____

1. Uvod

Djecu primarno okružuje obitelj, nju okružuje šira zajednica s kojom komunicira i s kojom ima određene odnose. Obitelj u djetetovu životu igra veliku ulogu, ne samo zbog zadovoljenja osnovnih potreba nego i razvijanja socijalnih vještina. Klarin (2006.) navodi da uz roditelje, dva najbitnija socijalizacijska faktora koji doprinose zadovoljenju različitih potreba su vršnjaci i nastavnici, a kvaliteta odnosa koju dijete ima s roditeljima, vršnjacima i nastavnicima igra važnu ulogu u prilagodbi i psihičkom razvoju svakog čovjeka (Cunningham i Barbee, 2000; prema Klarin, 2006.).

Psihički razvoj čovjeka istražuje razvojna psihologija. Razvojna psihologija, kako Furlan (1991.) navodi, je psihološka disciplina koja istražuje psihički razvoj čovjeka od početka njegova života (začeca) pa do kraja života, odnosno smrti. Cilj razvojne psihologije je opisati ponašanje čovjeka u svakoj fazi razvoja te otkriti uzroke i procese koji dovode do promjena u ponašanju (Starc i sur., 2004.). Berk (2008.) govori o razvojnoj periodizaciji u kojoj rano djetinjstvo definira kao razdoblje čovjekova života između druge i šeste godine. Rano djetinjstvo je razdoblje ubrzanog rasta i razvitka te se u tim godinama vide očigledne razlike u fizičkom, psihičkom i socijalnom razvitku djece, stoga neki autori imaju potrebu raditi dodatne razlike unutar tog razdoblja. Tako Davies (2011.) razdoblje između druge i treće godine naziva ranim djetinjstvom, a razdoblje od treće i šeste godine predškolskom dobi. U razdoblju ranog djetinjstva i predškolske dobi djecu najviše okružuju roditelji tj. obitelj, odgajatelji te vršnjaci. U ranom djetinjstvu obitelj ima najvažniju ulogu u socioemocionalnom razvoju, a u predškolskoj dobi, uz obitelj, vršnjaci i odgajatelji počinju imati sve veću ulogu.

Dijete u interakciji s okolinom istražuje svijet, ali i postupno uči ne samo izražavati nego i razumjeti emocije drugih ljudi. Najvažniju ulogu imaju roditelji koji svojim ponašanjem i primjerom mogu pridonijeti razvoju empatije, koja djeci omogućava bolji odnos sa drugima i samim time stvaranjem bolje slike o sebi (Bulat, 2014.). Kvaliteta socijalnih odnosa ostvarena u doba razvoja i formiranja osobnosti pridonosi rastu i razvoju (Klarin, 2006.). Učinci socijalnog okruženja mogu utjecati na buduće ponašanje i daljni razvoj djeteta (Liebgold, 2014., prema Bortiek i Pulić, 2015.).

Socijalnu okolinu Barnett i Casper (2001.) definiraju kao interakciju s ljudima koji nas okružuju u određenom vremenu, tj. bilo tko s kime možemo doći u kontakt i komunicirati. Socijalna okolina može djelovati na dva načina; može djelovati poticajno i biti podrška ili pak može djelovati negativno i sprječavati razvoj čovjeka, odnosno djeteta.

U ovom završnom radu prikazat će se koja je uloga socijalne okoline, odnosno roditeljskog, odgajateljskog te vršnjačkog okruženja u psihičkom razvoju djece u ranoj i predškolskoj dobi.

2. Ekološki pristup u razvojnoj psihologiji

Velik je broj teorija koje doprinose boljem razumijevanju razvoja djece, no samo neke od njih govore o važnosti socijalne okoline na razvoj djeteta, a jedna od takvih teorija jest teorija ekoloških sustava koju je utemeljio Urie Bronfenbrenner. Teorija ekoloških sustava sagledava djetetov razvoj u kontekstu brojnih veza koje tvore njegovo okruženje. Svaki sloj okoline ima utjecaj na djetetov razvoj. Osoba koja se promatra nalazi se u središtu slojevitog socijalnog konteksta (Vulić-Prtorić, 2001.).

Prema ekološkoj teoriji (Bronfenbrenner, 1979., prema Brajša-Žganec i Slaviček, 2014.) postoje četiri razine okolinskih utjecaja na dijete, počevši od onih koje su djetetu bliske i u kojima neposredno sudjeluje pa do onih koje su mu prilično udaljene i u kojima ne sudjeluje izravno. Prema teoriji ekoloških sustava dijete se nalazi u sredini, a oko njega se šire u koncentričnim krugovima slojevi okoline. Mikrosustav čini prvu razinu, a odnosi se na svakidašnju okolinu u obitelji, vrtiću, školi, uključujući odnose s roditeljima, braćom i sestrama, vršnjacima i odgajateljima (Berk, 2015.). Druga razina je mezosustav, a odnosi se na interakciju, odnosno međusobno djelovanje različitih mikrosustava u koje je dijete uključeno, na primjer kako dječje funkcioniranje u obitelji utječe na interakciju s drugim učenicima u školi. Treća razina okolinskih utjecaja naziva se egzosustav. U njemu dijete ne sudjeluje izravno, a odnosi se na širu okolinu, ukupnu socijalnu mrežu, masovne medije, školsko vijeće, crkvenu zajednicu, dok je najširi djelokrug okoline makrosustav koji se odnosi na obilježja određene kulture (obrazovanje, privreda, religija, društveni

sustav) (Berk, 2015.). Slojevi bliže pojedincu imaju najneposredniji, a oni udaljeniji posredniji utjecaj na dječji razvoj (Vulić-Prtorić, 2001.). Teorija ekoloških sustava naglašava važnost okoline za dječji razvoj i psihosocijalnu prilagodbu. Cjelokupan kontekst u kojem se dječji razvoj odvija značajno utječe na tijek razvoja i razvojne ishode, a smatra se da međudjelovanje djetetovih osobina i okoline u kojoj ono raste rezultira razvojem. Snažan utjecaj na djetetov razvoj ima svaki sloj okoline (Berk, 2015.).

Osim ekološke teorije Uriea Bronfenbrennera, teorija koja također opisuje važnost okoline na razvoj djeteta jest Eriksonova teorija ličnosti. U njoj se ističe uloga socijalne okoline u razvoju djeteta: okolina sudjeluje u rješavanju kriza čije je rješavanje uvjet za daljnji razvoj.

3. Teorija psihosocijalnog razvoja ličnosti

Erik Homburger Erikson tvorac je teorije psihosocijalnog razvoja ličnosti. Prema Eriksonu (1970., prema Starc i sur., 2004.) razvoj osobnosti uvelike ovisi o socijalnim odnosima koje osoba uspostavi u različitim razdobljima svog života. Psihosocijalna teorija ističe važnost okoline i socijalnih iskustva u razvoju ličnosti. Teorija psihosocijalnog razvoja ličnosti pretpostavlja postojanje osam stadija kroz koje prolazi svaki čovjek te svaki stadij svojim djelovanjem može utjecati na kasnije stadije. Budući da se ovaj rad usmjerava na razvoj djeteta u ranoj i predškolskoj dobi, ovdje će biti prikazana samo dva stadija psihosocijalnog razvoja: drugi – koji obuhvaća razdoblje između prve i treće godine te treći - koji obuhvaća razdoblje između treće i šeste godine životan (Erikson, 1976., prema Jozić i sur., 2011.).

Svaki je stadij vezan uz određenu krizu koja nastaje kao posljedica fiziološkog sazrijevanja organizma i socijalnog zahtjeva koje okolina postavlja pojedincu u određenim razdobljima njegova razvoja (Ochse i Plug, 1986., prema Jozić i sur., 2011.). Psihosocijalna razvojna zadaća drugog stadija jest uspostavljanje autonomije ili sumnje u sebe. Uspješno razrješavanje krize kod djeteta dovest će do razvoja autonomije, a neuspješno do sumnje u sebe. Otac i majka u tom stadiju igraju bitnu ulogu. Okolina omogućuje razvoj djetetova JA, osjećaja autonomije i

samopoštovanja (Erikson, 1970., prema Starc i sur., 2004.). U trećem stadiju uspješno razrješavanje krize kod djeteta dovest će do razvoja inicijative, a neuspješno do osjećaja krivnje (Erikson, 1970., prema Starc i sur., 2004.). Važan je utjecaj cijele obitelji i okoline na razvoj samopoštovanja i doživljaja uspješnosti (Starc i sur., 2004.).

Kao što je gore navedeno, razvojna zadaća drugog stadija razvoja jest uspostavljanje autonomije, ako pak je ne uspije razviti, onda djetetu ostaje sumnja u sebe. Ukoliko je kriza pozitivno riješena dijete razvija samokontrolu, bez negativnih utjecaja na samopoštovanje. U tom stadiju, bitan je odnos roditelja prema djetetu kojem trebaju omogućiti slobodu i samokontrolu ponašanja. Roditelji trebaju imati kontrolu nad djetetom samo u onim trenucima i aktivnostima koje su opasne za njih ili za druge u okolini (Fulgosi, 1997.). Do negativnog rješavanja krize dolazi ukoliko su roditelji prestrogi u svom odgoju i kažnjavanju djeteta, kad je dijete nezavisno ili kad od djeteta očekuju više nego što ono može učiniti. Dijete tad počinje razvijati osjećaj sumnje u svoje ciljeve o kojima razmišlja ili pak izaziva kod djeteta osjećaj srama i sumnje u svoje sposobnosti te mogu postati pretjerano ovisna o drugima (McLeod, 2008.). Što se tiče roditelja koji se prema svojoj djeci odnose previše zaštitnički, takvi roditelji ometaju djetetovo istraživanje okoline, događaja i iskustva. Djeca shvaćaju da su stalno pod kontrolom te vjeruju da ih roditelji ili njihovi skrbnici smatraju nesposobnima. Ono što slijedi po takvom odgoju jest osjećaj bespomoći kod djece (Fulgosi, 1997.). Neuspješno razrješavanje zadaće drugog stadija može dovesti do pojavljivanja opsesivno-kompulzivnih neuroza i psihoza u odrasloj dobi (Fulgosi, 1997.).

Zadaća trećeg stadija jest razvoj inicijative u slučaju pozitivnog rješavanja psihosocijalne krize tj. krivnje ukoliko je ishod psihosocijalne krize negativan. Razvoj inicijative nadovezuje se na već stečenu autonomiju. Djeca kroz igru igraju uloge i preuzimaju na sebe određene uloge i odgovornosti. Inicijativa se nadograđuje na stečenu autonomiju u smislu dodavanja poduzetnosti i planiranja rješavanja nekog problema (Erikson, 1963., prema Fulgosi, 1997.). U trećem stadiju razvoja, osim roditelja, veliku važnost igraju vršnjaci i druge osobe s kojim dolaze u kontakt jer tad dijete počinje sve više komunicirati, družiti se i proširivati svoje socijalne veze, izvan

kuće i svojih ukućana, što im omogućuju njihove komunikacijske sposobosti koje u toj dobi izuzetno brzo napreduju (Fulgosi, 1997.). Osjećaj krivnje javlja se kad roditelji ili odrasli iz okoline ne omogućuju samostalno izvršavanje zadataka. Osjećaj krivnje se javlja i kad roditelji djetetu određuju kaznu umjesto ljubavi i razumijevanja (Fulgosi, 1997.). Previše krivnje može usporiti dijete, u smislu da sporije sklapa prijateljstva i uspostavlja interakciju sa drugima i može inhibirati dječju kreativnost (McLeod, 2008.). Neuspješno rješavanje zadaće trećeg stadija može dovesti, u odrasloj dobi, do pojavljivanja opće pasivnosti, histeričnih oblika ponašanja i neuroza (Fulgosi, 1997.).

U Eriksonovoj teoriji ličnosti velika se pažnja posvećuje utjecaju majke tj. primarnog skrbnika i povjerenju koje dijete stekne u njega. Povjerenje koje dijete stekne u okolinu i osobe u okolini u prvim godinama života važno je za daljnji razvoj i preduvjet je za razvoj zdrave ličnosti (Erikson, 1963; prema Fulgosi, 1997.). U ovom je poglavlju pobliže opisan i predstavljen drugi stadij u kojem glavnu ulogu igraju roditelji jer se odnosi na vremensko razdoblje djetetovog razvoja kojim se bavi ovaj rad. Međutim, prvi stadij - koji nije pobliže opisan jer se odnosi na raniji period djetetovog razvoja, kao glavnog aktera navodi majku, odnosno primarnog skrbnika i naglašava važnost te uloge i odnosa s djetetom za razvoj temeljnog povjerenja. Stjecanje temeljnog povjerenja u okolinu u prvoj godini života preduvjet je razvoja zdrave ličnosti. Brojna istraživanja (Spitz, 1945., Bowlby, 1969., prema Fulgosi, 1997.) pokazuju da djeca kojoj je uskraćena pažnja ili kontakt s majkom ili primarnim skrbnikom u najranijoj dobi života često doživljavaju psihološke traume u životu.

4. Teorija privrženosti

Teorija privrženosti (eng. *Attachment theory*) svoje početke ima u 30-im godinama 20. stoljeća kad je John Bowlby zajedno sa svojim suradnicima u dječjoj bolnici liječio djecu s emocionalnim teškoćama. Promatrajući takvu djecu došao je do zaključka kako postoji velika važnost djetetovog odnosa sa majkom u smislu njihovog društvenog, emocionalnog i kognitivnog razvoja. Zaključio je da postoji povezanost između rane odvojenosti novorođenčadi s majkom i kasnijim

poremećajima (McLeod, 2017.). U teoriji privrženosti naglašeno je kako stvaranje ranih veza i kvaliteta brige u dojenačkoj dobi predstavlja temelj za kasnije funkcioniranje pojedinca i formiranje privrženog ponašanja (Bowlby, 1969., prema Ajduković i sur., 2006.). Shonkoff i Philips (2000., prema Pećnik i Starc, 2010.) govore kako se u prvim godinama života djetetov mozak se razvija najintenzivnije. Upravo zbog toga, ono što dijete proživljava u tom razdoblju ima snažan utjecaj na razvoj mozga i kasnije životne prilike. Ako dijete raste u okruženju bez ljubavi, sigurnosti i roditeljske brige brojne veze između neurona neće se održati i mozak takvog djeteta znatno se razlikuje od djeteta koji raste u sigurnom okruženju, ispunjenom roditeljskom ljubavlju i sigurnošću. Bowlby (1958., prema Profaca, 2016.) je naglašavao važnost odnosa majka-dijete. Taj odnos ključan je za zdrav psihički i socijalni razvoj djeteta.

Stručnjaci iz područja razvojne i kliničke psihologije navode da razdoblje ranog djetinjstva i iskustvo koje pojedinac stječe u svom primarnom odnosu s roditeljem/skrbnikom tijekom prve/prvih godine života (bilo da se radi o majci, ocu ili nekoj značajnoj drugoj odrasloj osobi) ima ključnu ulogu u normalnom razvoju pojedinca, ali i u nastanka poremećaja u njegovom funkcioniranju (Ajduković i sur., 2006.). Iako su, prema teoriji privrženosti i Eriksonovoj teoriji psihosocijalnog razvoja, temelji svih budućih odnosa položeni u prvoj godini života (Starc i sur., 2004., prema Pećnik i Starc, 2010.), ništa manje bitne nisu ni prve tri godine života jer se iskustvo o sebi i drugima iz tog perioda prenosi na kasnije godine života. U tom se periodu uspostavlja emocionalna sigurnost i povjerenje u druge što je ključno za kasnije duševno i tjelesno zdravlje (Aldgate i Jones, 2006., prema Pećnik i Starc, 2010.).

Kad govorimo o privrženosti, govorimo o sigurnoj i nesigurnoj privrženosti. Kad roditelj prepoznaje potrebe djeteta, reagira na njih i spreman je udovoljiti djetetu kad se ono osjeća ugroženo razviti će se sigurna privrženost. Nesigurna će se privrženost javiti kod djece koja dožive roditelje kao nedostupne, odbijajuće ili nezainteresirane u trenucima njihovih potreba (Ajduković i sur., 2006.). Mnoga istraživanja (Frankel i Bates, 1990., Thompson, 2008., prema Davies, 2011.) su pokazala da postoji povezanost između kvalitete privrženosti u ranoj dobi i kasnijeg razvoja. Sigurna

privrženost u ranoj dobi predviđa dobre socijalne kompetencije, vještine rješavanja problema i druge kvalitete povezane sa uspješnom adaptacijom u kasnijem djetinjstvu (Sroufe i sur., 2005., prema Davies, 2011.). Nesigurna privrženost povezana je s problematičnim ponašanjem i socijalnim poteškoćama u kasnijem razvoju. Iako drugi faktori, kao što su temperament djeteta i okolišni rizični faktori, utječu na posljedice razvoja, empirijska istraživanja pokazuju da je kvaliteta privrženosti fundamentalni posrednik razvoja (Davies, 2011.).

Mary Ainsworth zaključila je kako postoje tri tipa privrženosti: anksiozno-izbjegavajući, sigurno-privrženi, anksiozno-opirući tip (Bukatko i Daehler, 2001., prema Klarin, 2006.). Kod prvog tipa je dijete pri odvajanju od majke uznemireno, ali je i izbjegava pri njenom povratku; kod drugog tipa je opisano nezadovoljstvo prilikom odvajanja, ali i radost djeteta pri povratku majke, a kod trećeg tipa je opisana reakcija uznemirenosti u nepoznatoj situaciji, a kod majčinog povratka dijete osjeća olakšanje, ali i ljutnju zbog odvajanja (Klarin, 2000., prema Klarin, 2006.). Za razliku od sigurno privržene djece, anksiozno privržena djeca zavisna su, agresivnija i depresivnija (Levey i Orlans, 1998., prema Klarin 2006.).

Privrženo roditeljstvo pojam je koji se odnosi na niz roditeljskih vještina i ponašanja koji pomažu u uspostavljanju čvrste, privržene veze između majke i djeteta. Privrženi roditelj prepoznaje i prihvaća jedinstvenost dječjeg temperamenta i njegove potrebe udovoljavajući njegovim emocionalnim, duhovnim i fizičkim potrebama osjećajno i konzistentno (Klarin, 2000., prema Klarin, 2006.). Dijete se najčešće vezuje za jednu osobu, najčešće majku, ali uspostavlja i odnos privrženosti za ostale članove obitelji, oca, braću i sestre. Kvaliteta privrženosti čini temelj na kojem dijete gradi odnos prema sebi, ali i prema drugima koji ga okružuju (Sroufe, 1983., prema Klarin, 2006.). Sigurna privrženost rezultira razvojem povjerenja djeteta u odnosu na roditelja. Takva privrženost omogućuje, kasniji, kvalitetniji odnos s vršnjacima, popularnost, razvoj socijalnih vještina i više povjerenja u odnosu na drugu djecu (Levey i Orlans, 1998., prema Klarin 2006.). Iz svega gore navedenoga se može zaključiti da će odnosi djeteta i roditelja u ranijem životnom periodu uvelike odrediti djetetovo kasnije funkcioniranje, kao i da će za dijete neke vrste tih odnosa biti povoljnije od drugih. U sljedećim poglavljima bit će više riječi o tome kako

konkretno izgledaju ti odnosi u djetetovoj svakodnevici te u kojim domenama ostavljaju najviše traga.

5. Uloga obiteljskog konteksta u psihičkom razvoju djeteta

Obitelj je prva, glavna i najvažnija okosnica u samom razvoju djeteta. Utjecaj roditelja je bitan kako bi dijete bilo zdravo na tjelesnom, umnom, emocionalnom i duhovnom području (Cuidon i Cuidon, 2003.). U ranom djetinjstvu roditelji prije svega kod djeteta imaju zaštitničku ulogu. Cilj roditelja u tom razdoblju trebao bi biti da djetetu pruže okruženje u kojem će se ono osjećati voljeno, sigurno i zaštićeno (Cuidon i Cuidon, 2003.). Hendrick i Hendrick (2000., prema Klarin, 2006.) navode da bliski međuljudski odnosi čine temelj ljudske egzistencije. Roditelji su važan izvor socijalne potpore te zadovoljavaju djetetovu potrebu za sigurnošću. Za dobro i kvalitetno roditeljstvo potrebno je razlikovati i poznavati dvije dimenzije roditeljstva; roditeljsku toplinu i roditeljski nadzor (Maccoby i Martin, 1983., prema Valjan-Vukić, 2009.). Kombinacijom tih dviju dimenzija nastaju četiri roditeljska stila: autoritativni, autoritarni, permisivni i zanemarujući (Baumrind, 1971., prema Wolfradt i sur., 2001.) te svaki od njih drugačije utječe na razvoj djeteta.

5.1. Roditeljski odgojni stilovi

Stilovi roditeljstva kombinacija su roditeljskih ponašanja koja se pojavljuju u više situacija, stvarajući odgojnu klimu (Berk, 2015.). Smatra se da postoje dvije temeljne dimenzije roditeljstva: emocionalnost/roditeljska toplina i kontrola (Maccoby i Martin, 1983., prema Brajša-Žganec, 2003.). Dimenzija emocionalnosti podrazumijeva emocionalnu toplinu i roditeljsko razumijevanje, odnosno količinu podrške, ljubavi i ohrabrenja koju roditelj pruža djetetu, nasuprot hladnoće i odbijanja djeteta. Dimenzija kontrole uključuje roditeljski nadzor i zahtjeve, odnosno roditeljska očekivanja prema djetetu koja se mogu protezati od potpune kontrole pa sve do zanemarivanja djeteta. Oatley i Jenkins (2007.) govore kako djeca koja imaju psihijatrijske poremećaje imaju četiri puta češće roditelje koji ih kritiziraju i vrijeđaju te je toplina roditeljskog odnosa procijenjena niskom te se može reći da je nedostatak

roditeljske topline tj. pozitivnih emocija preduvjet djetetovih problema i psihopatologije.

S obzirom na te dvije dimenzije odgoja postoje četiri tipa roditeljskog stila odgoja: autoritativni, autoritarni, permisivni (popustljivi) i indiferentni (zanemarujući). Svaki od ovih stilova roditeljstva na drugačiji način utječe na razvoj ličnosti djeteta (Baumrind, 1967., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003.).

Autoritativni odgojni stil je kombinacija emocionalne topline i čvrste kontrole. Roditelji koji odgajaju djecu autoritativnim stilom postavljaju velike zahtjeve prema djetetu, sukladno njegovoj dobi, određuju granice i postavljaju nadzor, ali istovremeno pružaju djetetu puno topline i potpore (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Autoritativni roditelji su pažljivi, topli i osjetljivi na potrebe svog djeteta. Oni uspostavljaju ugodne, emocionalno ispunjavajuće odnose s djetetom, koji čine dijete blisko povezanim sa roditeljem (Berk, 2015.). Također, Berk (2015.) navodi da autoritativni roditelji pridaju važnost komunikaciji s djetetom te djeteta s njima samima, a razvijaju je potičući dijete na izražavanje svojih misli, osjećaja i želja. Ukoliko se dogodi da se dijete i roditelj u nečemu ne slažu, autoritativan roditelj donosi odluku zajedno s djetetom kad god je to moguće. Takva djeca su samopouzdana, radosna, orijentirana na ciljeve i postignuća. Djeca su vesela, odgovorna, spremna na suradnju sa drugom djecom (Hotelling, 2004.).

Autoritarni odgojni stil podrazumijeva odgojni stil u kojem roditelji postavljaju velika očekivanja i zahtjeve prema djetetu, provodeći strogi nadzor i kontrolu, pri čemu ne pružaju dovoljno topline i podrške (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Takav stil pogodan je za razvoj osobina kao što su agresivnost, ćudljivost te niska razina tolerancije na frustraciju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Osjećaji koji kod takve djece dominiraju su strah, nepovjerenje, neiskrenost, lažno poštovanje, a oblikuje ih roditeljski način u kojem ima puno cinizma, grubosti, vrijeđanja (Pernar, 2010.). Djeca odgajana autoritarnim stilom ponašaju se konfliktno, nesretni su, nestabilni, često su potišteni, neraspoloženi, lako pokazuju dosadu i neprijateljstvo (Ramsey i sur., 1996., prema Hosokawa i Katsura, 2018.).

Permisivni roditeljski stil karakterizira topli odnos roditelja prema svojoj djeci, osjećajnost na njihove potrebe, ali s druge strane ne postavlja dovoljno zahtjeva, slabije su strukture u odnosu te je takav stil manje predvidivi. Posljedice takvog stila mogu biti impulzivna i nezrela djeca (Pernar, 2010.). Nadalje, autorica Morin (2019.) navodi da djeca odgajana permisivnim stilom često imaju zdravstvenih problema, kao što je pretilost jer često roditelji neznaju postaviti granice u nezdravoj prehrani te dentalnih problema jer roditelji nedovoljno potiču djecu zdravim navikama kao što je pranje zuba. Djeca odgajana permisivnim stilom često budu agresivna, žele biti u središtu pozornosti, na nastavi pokazuju nisku razinu pažnje i samostalnosti te odsutnost samokontrole (Ramsey i sur., 1996., prema Hosokawa i Katsura, 2018.).

Posljednji stil roditeljstva jest indiferentan stil. Indiferentan stil roditeljstva je stil koji se navodi kao najmanje zdrav stil i uzrokuje najmanje zdravo djetinjstvo i razvoj dječje ličnosti. Takav stil pretpostavlja ravnodušne roditelje koji pokazuju malo pažnje i emocionalne podrške svojoj djeci i postavljaju malo ograničenja. Djeca koja su odgajana indiferentnim odgojnim stilom često razviju osobine kao što su neposlušnost, zahtjevnost, neprimjereno sudjelovanje u igri i drugim socijalnim aktivnostima (Pernar, 2010.). Djeca indiferentnih roditelja provode velik dio vremena bez nadzora i često se događa da roditelji ne znaju gdje su, što rade i s kime se druže. Indiferentno roditeljstvo često dovodi do adolescenata koji pokazuju različite oblike neprihvatljivog ponašanja te konzumacijom droge (Martin i Colbert, 2000., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003.).

Osim odnosa roditelj-dijete, međusoban odnos roditelja također igra važnu ulogu u kasnijem funkcioniranju djeteta. Međusoban odnos roditelja dodatno utječe na psihološki razvoj djeteta. Roditelji sa »zdravim« odnosom imaju dijete koje može upravljati svojim emocijama, a roditelji koji su osjećajni na dječje potrebe mogu pomoći da djeca razviju vještine psihološke samoregulacije (DiCorcia i Tronick, 2011., prema Patterson i Vakili, 2014.). S druge strane, roditelji/partneri koji u svojoj vezi pokazuju tenzije ispred svoje djece, bilo to zbog financijskih problema ili psihičkih poteškoća, negativno utječu na privrženost djeteta roditelju i cjelokupan razvoj (Feldman, 2012., prema Patterson i Vakili, 2014.). Istraživanja pokazuju da su

rizični obiteljski čimbenici poput nekvalitetnih bračnih odnosa, nedovoljne socijalne podrške, nedostatnost financijskih resursa i drugih čimbenika koji predstavljaju izvor stresa povezani s pojavom poremećaja u ponašanju (Capaldi i Peterson, 1996., Farrington, 1988., prema Ferić-Šlehan, 2008.). Istraživanje Cummingsa i Daviesa (2002., prema Macuka i Jurkin, 2014.) pokazuju da postoji povezanost između poteškoća u djetetovoj emocionalnoj regulaciji i čestim bračnim svađama.

5.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju

Ferić Šlehan (2008.) obitelj opisuje kao primarnu socijalizacijsku jedinicu i najvažnije okruženje za prevenciju bolesti, problema i poremećaja. Obiteljsko je funkcioniranje u velikoj mjeri povezano sa raznim oblicima poremećaja (Mulvey, Arthur i Reppucci, 1997., prema Ferić Šlehan, 2008.). i upravo su zato istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika u obiteljskom okruženju koji utječu na pozitivan tj. negativan ishod za djecu glavna preokupacija brojnih istraživača posljednjih desetljeća (Ferić, 2002., prema Ferić Šlehan, 2008.). Tako su Kotchick i Forehand (2002., prema Ferić Šlehan, 2008.) u svom istraživanju došli do zaključka kako je otvoreno pokazivanje privrženosti djetetu, pozitivno potkrjepljenje, uključenost u aktivnosti djeteta te dosljedna disciplina povezano sa pozitivnim ishodima za djecu - psihosocijalnom prilagodbom, visokim samopoštovanjem te pozitivnim odnosima s vršnjacima. Pokazalo se da stil roditeljstva također može biti zaštitni faktor tj. smanjiti šanse za razvoj psiholoških problema. Djeca podržavajućih roditelja pokazuju manje internaliziranih problema i manju razinu depresivnosti (Chen i Kaplan, 2001., prema Ferić Šlehan, 2008.). Nažalost, postoje obitelji gdje se ne pokazuje otvoreno privrženost, gdje se roditelji ne uključuje u aktivnost djeteta, gdje djeca ne dobivaju podršku roditelja. Kod djeteta koji odrasta u takvim obiteljima mogu se javiti razni poremećaji u ponašanju (Ferić Šlehan, 2008.).

Rizični obiteljski čimbenici koji mogu doprinijeti razvoju poremećaja u ponašanju mogu biti obiteljska kriminalna povijest, postavljanje nejasnih ciljeva, nedostatno nadgledavanje djece, obiteljski sukobi, nedovoljno ulaganje u odnos s djecom te slaba privrženost (Harachi, 2000., prema Ferić Šlehan, 2008.). Kovčo (1999., prema

Mikšaj-Todorović i sur., 2006.) je u svom istraživanju utvrdio da loš socioekonomski status dovodi do delinkvencije djece u 20,3%, a osuđivanost roditelja dovodi do delinkventnog ponašanja djece u 11,8% slučajeva. Također, rizični čimbenik koji utječe na razvoj djeteta jest i psihička poteškoća roditelja (Somers, 2007., Goodman i Brand, 2009., prema Davies, 2011.). S dva se rizična čimbenika općenito djeca i roditelji mogu nositi, ali akumulacija tri i više rizična čimbenika često rezultira s razvojnim i psihičkim poremećajima (Sameroff, 2006., prema Davies, 2011.).

Čudina-Obradović i Obradović (2006.) govore kako je svjedočenje roditeljskim svađama i sukobima za većinu djece neizbježan događaj te da ono ne mora uvijek negativno utjecati na njihov razvoj. Pa tako roditeljski sukobi koji nisu neprijateljski i razrješavaju se konstruktivno s jasnim pozitivnim zaključkom mogu imati i pozitivan utjecaj te poslužiti kao primjer kvalitetnog razrješavanja sukoba. Djetetova prisutnost destruktivnim sukobima među roditeljima povećava vjerojatnost da će dijete imati niz psihičkih problema poput tjeskobe, depresije, delinkvencije, neslaganje s vršnjacima, a dijete također može doživjeti neuspjeh u školi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Nedvojbeno je da se negativne emocije i napetosti između partnera prebacuju na njihove odnose s djecom (Almeida i sur., 1999., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Roditeljske svađe koje se dešavaju često predstavljaju rizični faktor za dijete. Svađama se smanjuje roditeljska sposobnost kvalitetnog zajedničkog odgoja djeteta i sprječava povoljno ozračje u obitelji. Djetetu koje odrasta u obiteljima gdje su svađe učestala pojava, povećava se vjerojatnost razvoja psihičkih problema kao što su depresija, anksioznost te se povećava vjerojatnost neslaganja sa s vršnjacima (Sarrazin i Cyr, 2008.).

Neslaganje roditelja u nekim situacijama može završiti razvodom. Pozitivna strana razvoda braka je ta da nakon razvoda opada broj svađa te su manje tenzije među roditeljima što omogućava bolje roditeljstvo i usmjeravanje na djecu (Lanski, 1989.). Za djecu predškolske dobi, rastava braka jedan je od najstresnijih događaja s kojim se dijete susreće, uz smrt/gubitak bliske osobe (Lacković-Grgin, 2000.). Rastava braka temelji se na iskustvu gubitka. Proces separacije i prisilan izbor između roditelja svakom je djetetu, osobito kada je vezano za oba roditelja, veliki stres.

Kvaliteta odnosa djeteta s oba roditelja prije same rastave opada (Klarin, 2000., prema Klarin, 2006.). Velika količina stresa koju djeca dožive prilikom rastave braka mogu rezultirati tjelesnim i psihološkim poremećajima; poremećajem spavanja, razdražljivošću te se mogu javiti i glavobolje ili pak bolovi u truhu (Plummer, 2010.). Izuzetno štetno za cjelokupni razvoj djeteta jest roditeljska manipulacija i nastojanje da se dijete oduzme drugom roditelju (Buljan Flander i sur., 2014.). Dijete postaje anksioznije, povučenije, može se javiti agresija. Većina problema koji se javljaju tijekom razvoda braka i neposredno nakon prestaju nakon određenog vremena, no u manjem postotku djece učinak može biti dugoročan te se mogu posljedice očitovati i u odrasloj dobi (Čudin –Obradović i Obradović, 2006.).

U konačnici, posljedice razvoda braka nisu jednake za svu djecu niti sva djeca jednako reagiraju na razvod. Prilagodba djece na razvod bit će bolja ako roditelji ostanu uključeni u dječje aktivnosti, iskazuju ljubav i toplinu, međusobno komuniciraju bez konflikata te osiguraju odgovarajući nadzor (Buljan Flander i sur., 2014.). Niska razina konflikata prije i nakon rastave preduvjet je zdravog razvoja djeteta (Arendell, 1997., prema Klarin, 2006.) te je važno je naglasiti da je za dijete bolje živjeti u sretno rastavljenoj obitelji, nego u potpunoj obitelji u kojoj vladaju stalni sukobi (Emery, 1999., prema Klarin, 2006.).

Budući da djeca rane i predškolske dobi tijekom razvoda ovise o odraslima i zahtjevaju podršku svoje okoline, vrtić je u procesu razvoda braka najstabilnije mjesto u djetetovu životu, mjesto gdje dijete uspostavlja stalne odnose s vršnjacima i odgajateljima i nalazi izvor podrške (Jukić-Lušić, 2007.). Zbog suvremenog načina života (zaposlenost oba roditelja, život izvan proširene obitelji, dnevne migracije..) mnoga djeca rane dobi uključena su u rad ustanova predškolske dobi te tamo provode čak i više vremena nego li u obitelji.

6. Uloga odgajatelja u psihičkom razvoju djeteta

Premda obitelj ima najvažniju ulogu u odgoju i psihosocijalnom rastu i razvoju djeteta, roditelji, zbog niza objektivnih razloga (posao, nedovoljna upućenost), ali i subjektivnih razloga (premala osjetljivost na potrebe djece, premalo provođenje

vremena sa djecom...) često nisu u mogućnosti svojoj djeci pružiti poticajno okruženje i dati smjernice za optimalan razvoj njihovih potencijala. Zato se sve više očekuje da vrtići, u kojoj djeca ipak provode najviše vremena, trebaju kvalitetnijim programom prevenirati, a ne samo intervenirati pojavu nepoželjnih oblika ponašanja (Belamarić, 2017.). Vrtić je prvo socijalno okruženje u kojem dijete ima priliku promatrati sebe kao dio zajednice u kojoj mora uspostavljati odnose s drugima bez potpore svoje obitelji (Falamić, 2008.).

Polaskom djeteta u predškolsku ustanovu, odnosno školu, odgajatelj / nastavnik dijelom preuzima dio roditeljske uloge. Vrijeme ulaska u predškolsku ustanovu može biti različito, od šest mjeseci starosti pa do 6-7 godina, to jest do godine dana prije samog polaska u školu. Kvaliteta brige ne ovisi samo o organizaciji i programu ustanove, već i o kvaliteti odnosa koji dijete formira s odraslima i vršnjacima u toj ustanovi (Howes i Hamilton, 1993., prema Klarin, 2006.). Prema Howesu (2004., prema Klarin, 2006.), već pri ulasku u predškolsku ustanovu dijete pokazuje privrženost prema odgajatelju, koja s vremenom postaje sve organiziranija. Ona privrženost koju dijete razvije u interakciji s odgajateljom vrlo je slična oblicima privrženosti koje razvija s majkom. Pretpostavlja se da odnos koji dijete gradi s roditeljima, osobito s majkom, znatno utječe na formiranje socijalnog i emocionalog razvoja (Howes, 2004; prema Klarin, 2006.).

Polazak u vrtić/predškolsku ustanovu može, za dijete, predstavljati stresnu i neugodnu situaciju. Dijete se odvaja se od roditelja, ulazi u novu socijalnu okolinu, odjednom je mnoštvo novih osoba oko njega, provodi znatno više vremena u aktivnostima s kojima se do sad nije susretao. Svi ti nabrojani događaji i situacije mogu kod djeteta izazivati osjećaj nemira, straha, nervoze, nepovjerenje i nesigurnosti (Hamilton i Howes, 1992; prema Klarin, 2006.). Neka djeca na odvajanje od roditelja prilikom polaska u vrtić, reagiraju burno dok druga prihvate situaciju poprilično lako i bez većih promjena u ponašanju. Duljina prilagodbe na novonastalu situaciju je različita od djeteta do djeteta. O načinu na koji će se nositi sa stresnom situacijom ovisi o njihovom odnosu sa roditeljima i obliku privrženosti (Marincel, 2013.). Kako bi odlazak u vrtić/predškolsku ustanovu bio što bezbolniji za dijete potrebno mu je govoriti pozitivno o vrtiću, pripremati ga na odvajanje

kratkotrajnim ostancima kod bake i djeda, prvih nekoliko dana boraviti sa djetetom u vrtiću te ga pred drugima hvaliti da je on sada već »veliki« jer ide u vrtić (Marincel, 2013.).

Sama uloga odgojitelja u razvoju djeteta je višestruka – odgajatelj potiče razvoj, pruža emocionalnu potporu, vodi i upravlja, medijator je uspostavljanju i održavanju vršnjačkih odnosa (Howes i Hamilton, 1993; prema Klarin 2006.). Uloga je odgajatelja da nauči dijete kako odrasti u odgovornu osobu, naučiti ju kako razviti empatiju i osjetljivost za potrebe drugih, prihvatiti različitost, naučiti dijete socijalnim vještinama kako bi znalo izraziti svoje mišljenje te naučiti dijete kako rješavati probleme i sukobe na konstruktivan, ne nasilan način (Falamić, 2008.). Pouzdan socijalni odnos koji dijete formira s odgojiteljicom omogućuje mu spontanost, kreativnost te efikasno istraživanje okoline (Klarin, 2006.). Također, kognitivna aktivnost djeteta je veća u skupini u kojoj odgajatelj potiče kreativnost, aktivno sudjeluje u aktivnostima te potiče pozitivnu socijalnu interakciju (Howes i Smith, 1995., prema Klarin, 2006.). Djeca predškolske dobi s odgajateljem, odnosno nastavnikom provedu više vremena nego s roditeljima (Shaffer, 2000., prema Klarin, 2006.) te se da zaključiti kako je taj odnos odgajatelj – dijete iznimno važan jer odgajatelj djelomično preuzima ulogu roditelja. Vrtičko okruženje je drugo prirodno okruženje u kojem dijete obavlja različite aktivnosti; ono se igra, uči, druži s vršnjacima, uči komunikaciji s autoritetom koji mu nije roditelj.

7. Uloga vršnjaka u psihičkom razvoju djeteta

Iako se tijekom predškolskog doba djeca sve više fokusiraju na vršnjačke odnose i vršnjake, roditelji i dalje zadržavaju centralnu ulogu u dječjem životu (Davies, 2011.). Veza s bliskom osobom iste dobi primarno je socijalno iskustvo u kojem dijete uči suočavati se s konfliktnim situacijama (Klarin, 2000., prema Klarin, 2006.). Veza koju djeca uspostavljaju sa svojim vršnjacima drugačija je od one koje imaju sa roditeljima ili braćom. Takva veza uči djecu jedinstvenim vještinama koje utječu na njihov razvoj (Keeler, 2006.). U vršnjačkoj skupini dijete zadovoljava brojne potrebe; potrebu za intimnošću, formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine, uči

pomagati, dijeliti i surađivati. Tijekom odrastanja i razvoja, vršnjački se odnosi mijenjaju i postaju kompleksniji (Klarin, 2006.).

Uloga vršnjaka drugačija je u pojedinim godinama života. Iako se dvogodišnjaci više vole igrati s roditeljima, vole se igrati i s vršnjacima. U trećoj godini djeca doživljavaju veliki društveni napredak (Howes i Matheson, 1992., prema Buljubašić-Kuzmanović, 2010.). Izraženija je igra s vršnjacima. Djeca se podjednako igraju i sa djevojčicama i sa dječacima. Kroz igru razgovaraju, javljaju se prvi znaci suradničke igre. Četverogodišnje dijete je pristupačnije i manje je konfliktno sa drugom djecom. Oponašanje odraslih im je glavna zanimacija te se stvaraju prva prijateljstva i lakše izmjenjuju igračke i stvari s drugom djecom. Oko pete godine djeca postaju velikodušnija i otvorenija za drugu djecu, primijećuje se slabiji interes za druženje s djecom suprotnog spola (Manović i Kralj, 2020.). Vršnjački odnosi i prihvaćenost u grupi najvažnija su briga su svakog pojedinca u dobi od 6 do 8 godina. Djeca te dobi su natjecateljski raspoložena te žele pobjeđivati, biti najbolji, najveći i najjači. Suraduju s vršnjacima, češće se igraju s vršnjacima istog spola i zajedno uče rješavati sukobe i kako se zauzeti za sebe i druge (Manović i Kralj, 2020.).

Dijete predškolske dobi većinu slobodnog vremena provodi s vršnjacima, iako je uloga vršnjaka drugačija u pojedinim godina ranog i predškolskog razdoblja. Dijete u vršnjačkoj skupini zadovoljava potrebu za druženjem, formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine, uči pomagati, dijeliti i surađivati. Potrebu za pripadanjem dijete zadovoljava u skupini vršnjaka putem prihvaćenosti ili poželjnosti, dok potrebu za bliskošću i intimnošću zadovoljava u odnosu s jednim prijateljem. Poteškoće koje se mogu pojaviti u ovoj sferi socijalnog iskustva mogu uzrokovati anksioznost i socijalnu izolaciju (Sullivan, 1953., prema Klarin, 2006.).

Popularnost kao jedna od dimenzija odnosa s vršnjacima utječe na osjećaj djeteta da je uključeno u grupne aktivnosti i da pripada toj skupini, dok se prijateljstvom razvija osjećaj odanosti, intimnosti i afektivnosti. Obje dimenzije utječu na samopoštovanje društvenost. Prema teoriji sociometra (Leary i Baumeister, 2000., prema Oblačić i sur., 2015.) samopoštovanje se formira kroz socijalne interakcije, promatranja svoje socijalne pozicije i pokretanja ponašanja koja potiču prihvaćenost od strane drugih. Na razvoj samopoštovanja utječe kvaliteta odnosa sa roditeljima i najbližom

sredinom, a kao najvažniji period za razvoj samopoštovanja se navodi razdoblje ranog djetinjstva (Coopersmith, 1967., prema Oblačić i sur., 2015.).

Brajša–Žganec i suradnici (2014.) govore kako vršnjački odnosi mogu imati i negativne posljedice. Neprihvaćenost od strane vršnjaka može rezultirati agresivnošću što dovodi do još veće izoliranosti takve djece, ali i anksioznosti jer ne mogu steći zdravu komunikaciju s drugima. Berk (2015.) navodi da odbačena djeca nisu sklona sudjelovati u skupini, ne znaju kompromisno rješavati probleme te da nemaju razvijene vještine rješavanja problema. Također, neprihvaćenost od strane vršnjaka rezultira internaliziranih problema poput depresije i niskog samopoštovanja (Cole i Crapentieri, 1990., prema Lacković – Grgin, 2000.).

Općenito, među najčešćim dobitima koje donosi prijateljstvo jesu emocionalna sigurnost, pozitivna slika o sebi, socijalna kompetencija, zadovoljenje potrebe za intimnošću, usvajanje prosocijalnog ponašanja i zadovoljstvo (Hartup, 1996., prema Davies, 2011.). Prema Hartupu i Stevensu, (1997., prema Klarin, 2006.), utjecaj prijateljstva na razvoj djeteta nije direktan, već je posredan. To bi značilo da socijalni procesi koje se razvijaju u komunikaciji s prijateljem potiču kognitivni i socijalni razvoj. Djeca koja imaju uzajamnog prijatelja pokazuju altruistično ponašanje, manje su usamljena, percepcija socijalne potpore im je veća, postižu bolji školski uspjeh (Klarin, 2006.).

Djeca rane dobi pokazuju preferencije prema nekim vršnjacima, ali počeci pravog prijateljstva se počinju razvijati tek u predškolskoj dobi. Parker i suradnici (1995., prema Buljubašić i Kuzmanović, 2010.) govore kako je svrha prijateljstva u ranom djetinjstvu povećanje razine uzbuđenja i veselja u igri i zabavi. Prijateljstvo u predškolskoj dobi ima posljedice kako na socijalni, tako i na emocionalni razvoj - to u smislu razvoja samoregulacije i kontrole emocija (Parker i Gottman, 1989., prema Klarin, 2006.). Druženje među vršnjacima i zajedničko provedeno vrijeme važnije je u ranijoj dobi, dok odrastanjem povjerenje, intimnost i potpora imaju sve veću važnost (Klarin, 2000., prema Klarin, 2006.).

8. Zaključak

Roditelji, bliža i šira obitelj, vršnjaci, odgajatelji, svi oni imaju izuzetno važnu ulogu u djetetovu ranom, a i kasnijem životu i stoga mogu djelovati kao zaštitni ili rizični čimbenici djetetovog psihičkog razvoja. Iako su odnosi sa vršnjacima i odgajateljima važni, tijekom ranog i predškolskog doba obitelj i odnosi unutar obitelji ipak imaju najveću težinu. Stoga, postojanje problema u obitelji predstavlja rizičan čimbenik koji prijeti djetetovoj psihološkoj dobrobiti i nije neuobičajno da se isti odraze u psihičkim teškoćama djeteta.

Važno je imati na umu kako djeca o svemu uče gledajući prije svega roditelje – uče o komunikaciji, samokontroli, rješavanju problema. Odnos među roditeljima i odnos roditelja prema djeci bitno utječe na njihov kasniji odnos prema drugima u svojoj okolini. U tom su se smislu autoritativno roditeljstvo i razvoj sigurne privrženosti pokazali zaštitnim čimbenicima u različitim životnim okolnostima. Isto tako na djetetovu daljnju socijalizaciju i razvoj utječu odgajatelji koji preuzimaju djelomičnu ulogu roditelja jer provode puno vremena sa djecom te se nerijetko djeca povežu sa njima. Ono što je dijete ponijelo od svoje kuće, od roditelja, najčešće prenosi u kontakt s odgajateljima i preslikava na kasnije odnose u životu, ali moguće je i da dijete s odgajateljima uspostavi drugačiji odnos nego li s roditeljima – što je posebno važno kod nepovoljnih obiteljskih odnosa. S djetetovim rastom i sazrijevanjem, polaskom u vrtić, kasnije i u školu, dolazi do povećane interakcije djeteta s vršnjacima i oni imaju sve važniju ulogu u djetetovu životu. Iako utjecaj prijateljstva na razvoj djeteta nije direktan već posredan, kroz interakciju s vršnjacima dijete zadovoljava potrebe za intimnošću i pripadanjem, formira sliku o sebi, razvija socijalnu kompetenciju i dr., što svakako igra ulogu u psihičkom razvoju djeteta.

Literatura

1. Ajduković, M., Kregar- Orešković, K., Laklija, M. (2006). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 59-91.
2. Barnett, E. , Casper, M. (2001.) A definition of „Social environment“. *American Journal of Public Health*. 91(3), 465.
3. Belamarić, I. (2017). *Suvremena obitelj i odgoj djece*. posjećeno, 30.5.2019. na mrežnoj stranici Centar SIRIUS: <http://centar-sirius.hr/suvremena-obitelj-i-odgoj-djece/>
4. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Bortiek, M., Pulić, E. (2015). Socijalna okolina i adolescenti s neurorazvojnim oštećenjima. *JADR*. 6(1), 113-127.
7. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj- emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Brajša-Žganec, A., Slaviček, M. (2014). Obitelj i škola: utjecaj obiteljskog sustava na funkcioniranje djeteta u školi. U Z. Penezić (ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 149-173). Zagreb: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
9. Bulat, R. (2014). *Bebarije, važnost poticanja intelektualnog i emocionalnog razvoja od najranije dobi*. Split: Harfa.
10. Buljan Flander, G., Jelić Tušić, S., Matešković, D. (2014). Visokokonfliktni razvodi: djeca u središtu sukoba. U A. Brajša – Žganec, J. Lopižić, Z Penezić (ur.. *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i parnerstva* (str. 375-394). Zagreb: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
11. Buljubašić- Kuzmanović, V. (2010). Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi. *Pedagojska istraživanja*, 7(2), 191-203.
12. Cuidon, S. i Cuidon J. (2003). *Izgrađivati dijete – ljubavlju i povjerenjem, zrno po zrno... kamen po kamen...* Zagreb: Udruga susret.
13. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1), 45-68.
14. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.

15. Davies, D. (2011). *Child development: practitione`s guide*. New York: A Guilford Press.
16. Falamić, M. (2008). Vrtić kao poligon za učenje socijalnih vještina. *Dijete, vrtić i obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14(54), 12-16.
17. Ferić Šlehan, M. (2008). Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju.: Razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 15-26.
18. Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Furlan, I.M. (1991). *Čovjekov psihički razvoj*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Hosokawa, R., Katsura, T. (2018). Role of parenting style in children`s behavioral problems through the transition from preschool to elementary school according to gender in Japan. *International journal of evironmental research and public health*, 16(1), 21.
21. Hotelling, B. A. (2004). Styles of parenting. *The journal of perinatal education*, 13(1), 42-44.
22. Jozić, S., Milas, G., Mlačić, B. (2011). Odnos Eriksonovih osnovnih snaga ličnosti, emocionalne kompetetnosti i privrženosti prema ljubavnim partnerima osobama mlađe odrasle životne dobi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 20(3), 729-750.
23. Jukić- Lušić, I. (2007). Vrtić kao izvor podrške tijekom razvoda roditelja. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 13(10), 5-9.
24. Keeler, S. (2006). *Children`s peer relationships have enormous influence*. Posjećeno 21.02.2020. na mrežnoj stranici EurekaAlert:https://www.eurekaalert.org/pub_releases/2006-01/asu-cpr012406.php
25. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
26. Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata*. Zagreb:Naklada Slap.

27. Lanski, V. (1989). *Divorce book for parents; helping your children cope with divorce and its aftermath*. Minnetonka: Book Peddlers.
28. Macuka, I., Jurkin, M. (2014). Odnos sukoba roditelja i psihosocijalnih problema mladih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, (21)1, 65-84.
29. Manović, T., Kralj, D. (2020). *Vršnjački odnosi: zašto su djeci važni i kako ih održavati u ovo vrijeme korone*. Posjećeno 2.6.2020. na mrežnoj stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/novosti/vrsnjacki-odnosi-zasto-su-djeci-vazni-i-kako-ih-odrzavati-u-ovo-vrijeme-korone/>
30. Marincel, D. (2013). Prilagodba djece na vrtić: kako u vrtić bez straha. *Istraži me*: Posjećeno 10.08.2020. na mrežnoj stranici Istraži me: <https://www.istrazime.com/djecja-psihologija/prilagodba-djece-na-vrtic-kako-u-vrtic-bez-straha/>
31. McLeod, S.A. (2008). Eric Erickson-psychosocial stages. *Simply Psychology*. Posjećeno 23.06.2020. na mrežnoj stranici: <http://www.simplypsychology.org/Erik-Erikson.html>
32. McLeod, S. A. (2017). Attachment Theory. *Simply Psychology*. Posjećeno 20.02.2020. na mrežnoj stranici Simply Psychology: <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/about/submissions>
33. Mikšaj- Todorović, LJ., Ricijaš, N., Singer, M. (2006). Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 1035-1050.
34. Morin, A. (2019). 4 types of parenting styles and their effects on kids. *Verywell family*. Posjećeno 20.02.2020 na mrežnoj stranici Verywell family: <https://www.verywellfamily.com/types-of-parenting-styles-1095045>
35. Oatley, K. i Jenkins, J. M. (2007). *Razumijevanje emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
36. Oblačić, I., Veliki, T., Cakić, L. (2015). Odnos samopoštovanja i socijalnog statusa kod učenika nižih razreda osnovne škole. *Školski vjesnik*, 64(1), 153-172.
37. Patterson J. E., Vakili, S. (2014). Relationships, environment, and the brain: how emerging research is changing what we know about the impact of families on human development, *Family process*, 53, 22–32.

38. Pećnik, N., Starc, B. (2010). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece*. Zagreb: Denona d.o.o.
39. Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina fluminensis* 46(3), 255-260.
40. Plummer, D. M (2010). *Kako pomoći djeci da prevladaju promjene, stres i tjeskobu*. Zagreb: Naklada Kосinj.
41. Profaca, B. (2016). Traumatizacija djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada* 23(3), 345-361.
42. Sarrazin, J., Cyr, F. (2008). Parental conflicts and their damaging effects on children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1), 77-93.
43. Starc, B., Čudina Obradović, M., Plaša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden Marketing.
44. Valjan Vukić, V. (2009). Obitelj i škola-temeljni čimbenici socijalizacije. *Magistra Iadertina*, 4(1), 171-178.
45. Vulić-Prtorić, A. (2001). Razvojna psihopatologija: normalan razvoj koji je krenuo krivim putem. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 40(17), 161-186.
46. Wolfrandt, U., Hempel, S., Miles, J.N.V. (2001). Perceived parenting styles, depersonalisation, anxiety and coping behaviour in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 34(2003), 521-532.